20/06/2019

“Θεολογική παραγωγή του αγ. Νικολάου Καβάσιλα, μεγάλου εισηγητή της χριστιανικής Θεολογίας της Λατρείας”

/ Γνώμες

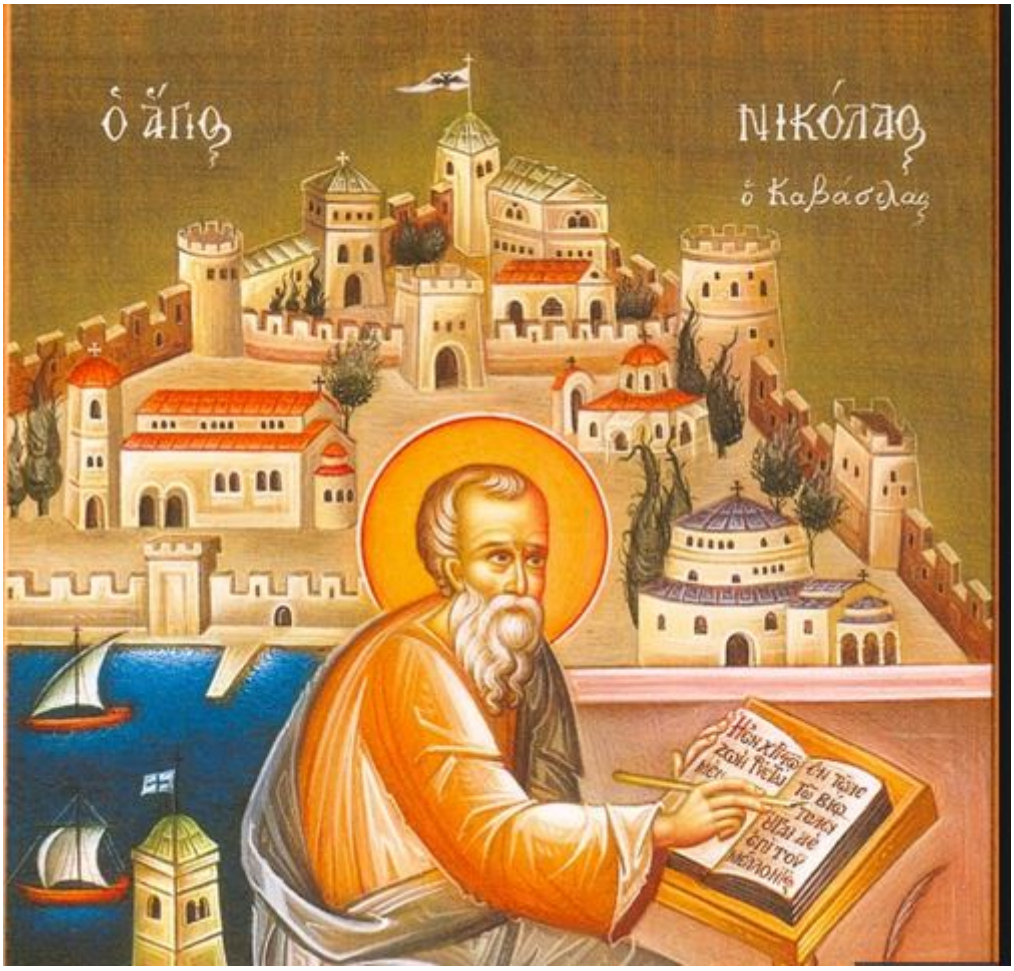

Αρχιμανδρίτης Νικόλαος Ιωαννίδης

Το συγγραφικό έργο του

Τα συγγράμματα του Νικολάου Καβάσιλα κατά την άποψη του Γεννάδιου Σχολαρίου «εισί τη του Χριστού εκκλησία, τα τε άλλα και οι περί της εν Χριστώ ζωής αυτώ συγγραφέντες λόγοι, εν οις πάσιν ου μόνον ευσέβειαν και θεολογικήν επιστήμην έδειξεν έχων υπερφυώς, αλλά και τέχνη και χάριτι ρητορική προς τους

πρώτους, και εν αυτοίς (τοις) έλλησι διαμιλλώμενος»**[20]**. θα προσθέταμε ότι διακρίνονται και για τη σαφήνεια, τη βαθύτητα της σκέψεως και την πρωτοτυπία της συνθέσεώς τους.

Το συγγραφικό έργο του διακρίνεται σε πνευματικά – μυσταγωγικά, λειτουργικο-υμνολογικά, ερμηνευτικά, αντιρρητικά, λόγους πανηγυρικούς και εγκωμιαστικούς, φιλοσοφικά, κοινωνικοπολιτικά, επιγράμματα, επιστολές**[21]**.

Πνευματικά – μυσταγωγικά:

1.«Περί της εν Χριστώ ζωής».

2.«Ερμηνεία της θείας Λειτουργίας».

Λειτουργικο-υμνολογικά:

1.«Εις την ιεράν στολήν».

2.«Περί των εν τη θεία λειτουργία τελουμένων».

3.«Περί της επί κοινωνία των μυστηρίων κοινής ευχαριστίας, και της τελευταίας ευχής».

Ερμηνευτικά:

1.«Σημασία εις την όρασιν του προφήτου Ιεζεκιήλ, λόγος Α’».

2.«Σημασία εις την όρασιν του προφήτου Ιεζεκιήλ, λόγοςΒ’».

3.«Εις την του προφήτου Ιεζεκιήλ όρασιν σημασία».

Αντιρρητικά:

1. «Προθεωρία εις το περί της αγίας Οικουμενικής συνόδου του Νείλου Καβάσιλα. Σύντομος πρόλογος».

2.«Κατά των του Γρηγορά ληρημάτων λόγος».

Λόγοι πανηγυρικοί και εγκωμιαστικοί:

1.«Λόγος εις τα σωτήρια Πάθη».

2.«Λόγος εις την Ανάληψιν του Σωτήρος».

3.«Λόγος εις την υπερένδοξον Θεοτόκον».

4.«Λόγος εις τον Ευαγγελισμόν».

5.«Λόγος εις την πάνσεπτον Κοίμησιν».

6.«Πανηγυρικός εις τον άγιον Νικόλαον».

7.«Πανηγυρικός εις τον άγιον Ανδρέαν τον νεομάρτυρα».

8.«Εγκώμιον εις την οσίαν μητέρα και μυροβλήτιδα Θεοδώραν».

9.«Εγκώμιον εις τους αγίους μεγάλους τρεις ιεράρχας και οικουμενικούς διδασκάλους».

10.« Λόγοι (τρεις) εις τον άγιον Δημήτριον»

Φιλοσοφικά:

1.«Λόγοι των βουλομένων αποδεικνύειν ότι η περί τονλόγον σοφία μάταιον και λύσεις των τοιούτων επιχειρημάτων».

2.«Κατά των λεγομένων περί του κριτηρίου της αληθείας εί εστι».

3.«Εξήγησις εις το γ’ της μεγάλης συντάξεως Πτολεμαίου».

4.«Αθηναίοις περί του εν αυτοίς ελέου βωμού».

Κοινωνικοπολιτικά:

1.«Λόγος περί των παρανόμως τοις άρχουσιν επί τοίς ιεροίς τολμωμένων».

2.«Τη ευσεβεστάτη αυγούστη περί τόκου».

3.«Λόγος κατά τοκιζόντων».

Επιγράμματα:

1.«Εις τας θείας του Σωτήρος εντολάς».

2.«Εις το «μείνον μεθ’ ημών»».

3.«Εις το ιμάτιον έχεις».

4.«Εις το «οίμοι οτι η παροικία μου εμακρύνθη»».

5.«Εις τον κανόνα του αγίου Δημητρίου ακροστιχίς».

6.«Εις έτερον κανόνα του αγίου Δημητρίου ακροστιχίς».

7.«Εις κανόνα του Θεσσαλονίκης αγίου Γρηγορίου του Παλαμά».

8.«Εις την ανακομιδήν των λειψάνων της αγίας Θεοδώρας».

9.«Εις τον κανόνα του αγίου Θεοδώρου του νέου ακροστιχίς».

10.«Εις τον κανόνα του αγίου Ευδοκίμου ακροστιχίς».

11. «Εις κανόνα των εν Ιεροσολύμοις μαρτυρησάντων νεωστί πολλών αγίων».

12.«Εις τον τάφον του πατριάρχου κυρού Ισιδώρου».

13.«Εις τον τάφον του θείου κυρού Νείλου Θεσσαλονίκης».

Επιστολές:

Δεκαεπτά επιστολές (προς συγγενείς, φίλους και προσωπικότητες της εποχής του).

Στοιχεία της λειτουργικής θεολογίας του

Η λειτουργική θεολογία του ιερού Νικολάου Καβάσιλα εμπεριέχεται κυρίως στα δύο έργα του «Περί της εν Χριστώ ζωής» και « Ερμηνεία της θείας Λειτουργίας». Τόσο στο ένα όσο και στο άλλο το κεντρικό μέρος, ο πυρήνας τους, αναφέρεται στα μυστήρια της Εκκλησίας, τα οποία ερμηνεύει με πίστη στη θεολογική παράδοση της Εκκλησίας**[22]** και με σαφήνεια και αναδεικνύεται αληθινός μυσταγωγός· (εμείς θα αναφερθούμε κυρίως στην Ερμηνεία της θείας Λειτουργίας). Η θεολογική σκέψη του επικεντρώνεται στον Χριστό και στον άνθρωπο, στο κοσμοσωτήριο έργο του Κυρίου, που φανερώνεται στα μυστήρια της Εκκλησίας, και την εν Χριστώ ζωή του πιστού. Για τον Καβάσιλα τα μυστήρια εκφράζουν την εν Χριστώ ζωή και ο πιστός μετέχει σ΄ αυτά για να συναφθεί με τον Χριστό και να τελειωθεί. «Έστι μέν γαρ η εν Χριστώ ζωή αυτό το συναφθήναι Χριστώ»**[23]** αναφέρει. Ιδιαίτερα δε το μυστήριο της θείας ευχαριστίας δηλώνει το μυστήριο του Χριστού· «προ δε πάντων και εν πάσιν την δια πάσης της τελετής φαινομένην του Σωτήρος οικονομίαν· τι των εκείνης δια τίνος των εν τη ιερουργία τελουμένων σημαίνεται»**[24]**.

Από το χωρίο αυτό γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι ο Καβάσιλας ως ερμηνευτής των

ιερών μυστηρίων ακολουθεί την αρχαία μυσταγωγική θεολογική γραμματεία, σύμφωνα με την οποία οι «ιερές τελετές» αποτελούνται από σύμβολα και εικόνες, που υποκρύπτουν μια «θεοειδή των αρχετύπων αλήθειαν»**[25]** ή μεταφέρουν στο παρόν ιστορικές πραγματικότητες από το έργο της θείας οικονομίας ή προτυπώσεις της Παλαιάς Διαθήκης**[26]**, συχνά δε αποκαλύπτουν και εικονίζουν όχι μόνο μία αλλά και περισσότερες αλήθειες του μυστηρίου του Χριστού**[27]**. Επιπλέον τα σύμβολα της λατρείας και η «ιστορική διήγησις» οδηγούν στη «νοητή Θεωρία», ανάγουν από τα ορατά στα αόρατα, από το γράμμα στο πνεύμα, από τον τύπο στην αλήθεια και φέρνουν το μυστήριο του Χριστού ενεργό στην παρούσα πραγματικότητα**[28]**.

Ακολουθώντας αύτή την παράδοση ο ιερός Πατήρ, ως τέλειος μυσταγωγός, προχωρεί στην ερμηνεία της θείας Λειτουργίας με το παρακάτω γενικό διάγραμμα, που ο ίδιος μας αναφέρει: «εξής δε άνωθεν αυτήν θεωρητέον, ως οίόν τε, κατά μέρος. Πρώτον μεν τας προτελείους ευχάς, και ιερολογίας, και ωδάς ιεράς, και αναγνώσεις, έπειτα το έργον αυτό το ιερόν, αυτήν την θυσίαν· μετά δε τούτο τον αγιασμόν, ον δι’ αυτής αγιάζονται Χριστιανών ψυχαί και ζώντων και τεθνηκότων· ετι δε τας επί τούτοις του λαού και του ιερέως προς Θεόν ωδάς και ευχάς, ει τι τούτων επισκέψεως και θεωρίας δείταί τινος»**[29]**. Δεν πρόκειται για ένα συνθετικό εργο, αλλά για έναν ελεύθερο αλλά σε βάθος σχολιασμό του λειτουργικού κειμένου, ακολουθώντας την παραδοσιακή αφήγηση της ιστορίας και ανάπτυξη της θεωρίας, δύο συστατικών που συντούμε στην παράδοση των μυσταγωγικών κειμένων. Η ιστορία φανερώνει ένα γεγονός του παρελθόντος ή τη διήγησή του, που όμως το ζούμε στο παρόν ως πραγματικότητα. Για παράδειγμα, ο Καβάσιλας αναφερόμενος στα «περί των εν τώ άρτω τελουμένων» κατα την προσκομιδή και συγκεκριμένα στη στιγμή που ο ιερέας κεντα το δεξί μέρος του άρτου λέγοντας «εις των στρατιωτών λόγχη αυτού την πλευράν ένυξεν» επεξηγεί ότι ο ιερέας «ούτως έργω ταύτα διηγούμενος, και τους λόγους της ιστορίας αναγιγνώσκει»**[30]**. Η θεωρία ισοδυναμεί με την πνευματική θεώρηση των λειτουργικών τύπων και ευχών ή, όπως αναφέρει ο ιερός πατήρ, «την ενθεωρουμένην τοις μυστηρίοις σοφίαν του Θεού και φιλανθρωπίαν»**[31]**. Ιστορία και θεωρία λοιπόν συνυπάρχουν σε αμοιβαία σχέση· η ιστορία ανάγει τον πιστό στη θεωρία, στην κατανόηση του θείου μυστηρίου και η θεωρία αποκαλύπτει τη λυτρωτική οικονομία του Σωτήρος Χριστού στο παρόν: «Έγγιον γαρ του Θεού γινόμεθα όταν την απόκρυφον αυτού γνώσιν, καθόσον έξεστι, θεωρώμεν»**[32]** αναφέρει ο όσιος Νικόλαος, για να προσθέσει αλλού ότι η γνώση αυτή επιφέρει αγιασμό των ψυχών και οδηγεί τους πιστούς «από δόξης εις δόξαν» (Β’ Κορ. 3,18): «Τα δε εν τη τελετή των δώρων γινόμενα εις την του Σωτήρος οικονομίαν αναφέρεται πάντα, ίνα ημίν η αυτής θεωρία προ των οφθαλμών ούσα τας ψυχάς

αγιάζη... και ούτω γέμοντες των εννοιών τούτων... αγιασμόν επεισάγοντες αγιασμώ, τω των θεωριών τον της τελετής, και «μεταμορφούμενοι από δόξης εις δόξαν„ την απασών μεγίστην από της ελάττονος»**[33]**.

Η πραγματικότητα του μυστηρίου του Χριστού, κατά τον Καβάσιλα, σημαίνεται διττώς στα μυστήρια της Εκκλησίας, αφ' ενός μέν «δια της θυσίας αυτής» αφ' ετέρου δε δια «των προ της θυσίας και μετά την θυσίαν τελουμένων και λεγομένων». Η ευχαριστιακή θυσία αυτή καθ' εαυτή διακηρύττει «τον θάνατον αυτού... και την ανάστασιν, και την ανάληψιν» και μεταβάλλει τα τίμια δώρα στο σώμα του Κυρίου, «το αναστάν, το εις τον ουρανόν ανεληλυθός», τα δε «τελούμενα και λεγόμενα», όσα λέγονται και τελούνται πριν τη θυσία, δείχνουν την πριν από το θάνατο, «παρουσίαν, ανάδειξιν και τελείαν φανέρωσιν» του Κυρίου, όσα δε λέγονται και τελούνται μετά τη θυσία, φανερώνουν την επαγγελία του Πατρός, όπως ο ίδιος ο Κύριος είπε (Λουκ. 24,29), δηλαδή «την του Πνεύματος εις τους αποστόλους κάθοδον και την των εθνών δι' εκείνων προς Θεόν επιστροφήν τε και κοινωνίαν». Έτσι ολόκληρη η μυσταγωγία παρουσιάζεται, όπως μας βεβαιώνει ο όσιος πατήρ, «καθάπερ τι σώμα εν ιστορίας», που από την αρχή μέχρι το τέλος διατηρεί την αρμονία και ακεραιότητα του, ώστε καθέ τι που τελείται ή λέγεται «ιδίαν τινά συντέλειαν τη ολότητι παρέχει». Η εξιστόρηση δε αυτή φανερώνει τον «καιρό της του Χριστού οικονομίας»**[34]**.

20. MIKLOSICH – MULLER, Acta patriarchatus Constantinopolitani, II, σ. 27. Πρβλ. Α. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, Νικόλαος Καβάσιλας, σ. 75.

21. Γιά τις εκδόσεις των έργων του Νικολάου Καβάσιλα βλ. Α. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, Νικόλαος Καβάσιλας, σσ.75-107. Π.ΝΕΛΛΑ, Προλεγόμενα, σσ. 29-36. Π. ΧΡΗΣΤΟΥ, «Νικόλαος Καβάσιλας, εισαγωγή», σσ. 25-29.

22. Ο Νικόλαος Καβάσιλας θεολογεί με βάση όλη τη θεολογική παράδοση της Εκκλησίας όπως εκφράζεται από τον Απόστολο Παύλο μέχρι τον Γρηγόριο Παλαμά. Για το θέμα αυτό βλ. Π. ΝΕΛΛΑ, «Αί θεολογικαί πηγαί Νικολάου του Καβάσιλα. Αναφοραί και εξαρτήσεις», Κληρονομία 7 (1975), σσ. 327-344.

23. Περί της εν Χριστώ ζωης, I, 1, εκδ. Sources Chretiennes (στο εξής S. C.) 355, σ. 134^{4-5} (PG 150, 521A).

24. Ερμηνεία της Θείας Λειτουργίας, Α΄ 15, S. C. 4BIS, σ. 70.

25. «αξιοθέου θεωρίας αινίγματα φυσικοίς και ανθρωποπρεπέσιν εσόπτροις εικονιζόμενα» (Ψ/ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, Περί εκκλησιαστικής ιεραρχίας Β’, 3, 1, PG 3, 397Α)· «...μετά τας εικόνας εν τάξει και ιερώς επί την θεοειδή των αρχετύπων αλήθειαν... ως ουδέ των συμβόλων η ποικίλη και ιερά σύνθεσις ανόητος αυτοίς υπάρχει μέχρι των εκτός φαινομένη μόνον» (αυτόθι, 3, 3, 1, PG 3, 428Α).

26. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, Μυσταγωγία, Η’, PG 91, 688. Πρβλ. Ψ/ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΟΥ, Περί εκκλησιαστικής ιεραρχίας Β’, 3, 11-12, PG 3, 440C-441C. Βλ. R. BORNERT, Les commentaires byzantins de la divine liturgie du Vile au XVe sicle, Paris 1966, σσ. 72-82.

27. Βλ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΑΝΑΙΔΩΝ, Προθεωρία κεφαλαιώδης..., γ’, δ’, PG 140, 421BC: «Πολλάκις γάρ το εν των εν τη θεία λειτουργία τελουμένων επί δυσί και τρισί των τότε νοούνται και αναφέρονται... Ταύτα δε, ευσεβώς νοούμενά τε και δεχόμενα, ουδέν τω λόγω της ευσεβείας λυμαίνεται και μάλλον όταν ο προκείμενος λόγος ζητεί το οικείον και πρόσφορον τω καιρώ».

28. Ο Νικόλαος Καβάσιλας αναφέρει σχετικά: «αναστήναι δε των τύπων της αληθείας αναδειχθήσης» (Περί της εν Χριστώ ζωης, Ι, 33, S. C. 255, σ. 106^{9-10} (PG 150, 508D) ο δε Κύριλλος Ιεροσολύμων λέγει: «Μετάβηθί μοι... από των παλαιών επί τα νέα, από του τύπου επί την αλήθειαν» (Μυσταγωγικά Α’, 3, PG 150, 1068Β). Βλ. ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, Κατά Κέλσου, PG 11, 907Α και 707D. Πρβλ. R. BORNERT, Les commentaires byzantins, σσ. 62-64. Γ. ΦΛΩΡΟΦΣΚΗ, «Επί του ξύλου του Σταυρού», Θέματα Ορθοδόξου θεολογίας, Αθήναι 1973, σσ. 88-89. Π. ΝΕΛΛΑ, Η περί δικαιώσεως διδασκαλία Νικολάου του Καβάσιλα. Συμβολή εις την Ορθόδοξον Σωτηριολογίαν, Πειραιεύς 1975, σ. 145. Πρβλ. Ι. ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, «Νικόλαος Καβάσιλας ο μυσταγωγός», Πρακτικά Θεολογικού Συνεδρίου εις τιμήν και μνήμην του σοφωτάτου και λογιωτάτου και τοις όλοις αγιωτάτου οσίου πατρός ημών Νικολάου Καβάσιλα του και Χαμαετού (17-20 Ιουνίου 1982), Θεσσαλονίκη 1984, σσ. 138-141. ΧΡ. ΣΑΒΒΑΤΟΥ, «Τα Μυστήρια της Εκκλησίας ως θεμέλιο της πνευματικής εν Χριστώ ζωής κατά τον Νικόλαο Καβάσιλα», Επιστημονική Επετηρίς της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Μ’ (2005), σσ. 286, 288.

29. Ερμηνεία της Θείας Λειτουργίας, Α’, 15 S. C. 4BIS, σ. 70 (PG 150, 376Β).

30. Αυτόθι, Η’ 3, S. C. 4BIS, σ. 88 (PG 150, 385^{A}).

31. Αυτόθι, ΙΣΤ’, 8, S. C. 4BIS, σ.130 (PG 150, 405Α).

32. Σημασία εις την δράσιν του προφήτου Ιεζεκιήλ, εκδ. Β. ΨΕΥΤΟΓΚΑ, Νικολάου Καβάσιλα Λόγοι. Εισαγωγή – Κείμενα -Σχόλια, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 8 5[348-349].

33. Αυτόθι, Α',11, S.C. 4BIS, σ. 64, (PG 150, 373A). Πρβλ. R. BORNERT, Les commentaires byzantins, σσ. 218-221.

34. Ερμηνεία της Θείας Λειτουργίας, ΙΣΤ', 2-5, S.C. 4BIS, σ. 128 (PG 150, 404AC).

ΠΗΓΗ: https://www.pemptousia.gr